

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32.001:329.7(477)

Васильчук Є. О.,
доктор політичних наук, доцент, Київський
національний університет технологій та дизайну
(Україна, Київ), vasilchuk220384@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НЕЗАКОННИХ ВОЄНІЗОВАНИХ І ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Досліджено теоретичні підходи до вивчення незаконних воєнізованих і збройних формувань. Зроблено висновок про те, що в сучасному науковому дискурсі переважають праці, присвячені кримінологічним характеристикам цих формувань і особливостям застосування до них норм національного законодавства. З огляду на необхідність вироблення ефективних механізмів запобігання та протидії діяльності цих об'єднань, автор принципово обстоює доцільність застосування комплексного міждисциплінарного підходу. Це дозволить об'єктивно встановити і зафіксувати першопричини їх появи, тенденції розвитку й особливості маніфестації в суспільному житті, а також сприятиме розробленню і реалізації ефективних заходів щодо профілактики, локалізації та нейтралізації діяльності цих формувань задля неухильного дотримання прав та інтересів людини і громадянина в нашій державі.

Ключові слова: незаконні воєнізовані та збройні формування, екстремізм, тероризм, теоретичні підходи.

У сучасному світі екстремізм і тероризм стали визначальним чинником ескалації реальних загроз для політичної стабільності держав. Зазначені явища характеризуються надзвичайно високими мімікрійними й адаптивними можливостями, що дає змогу їх суб'єктам досить швидко пристосовуватися до будь-яких суспільно-політичних коливань і трансформацій як у державі в цілому, так і в її окремих регіонах. Варіативність соціальних адаптацій, на думку авторитетного сучасного дослідника феномена екстремізму О. Ростокінського, дозволяє цьому явищу набувати форм наукової полеміки, класової боротьби, релігійної проповіді, авангардного мистецтва тощо [44, с. 29]. Керівники, неформальні лідери та ідеологи екстремістських і терористичних угруповань, прагнучи легітимізувати у свідомості своїх реальних і потенційних прихильників використання насильства, вдаються до різноманітних тактичних прийомів, використовуючи націоналістичні та патріотичні гасла, проголошуючи необхідність захисту найбільш соціально вразливих верств населення тощо. Проте такі прагнення створити собі респектабельний імідж наштовхуються на несумісність проголошуваних гасел із вкрай деструктивною соціально-політичною практикою, яка в багатьох випадках призводить до численних людських жертв і руйнувань.

Активно використовуючи наявні в суспільстві суперечності, пов'язані з нагромадженням нерозв'язаних політичних, соціально-економічних і соціокультурних проблем, екстремістські налаштовані політичні сили спрямовують свою діяльність на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації, поглиблення поляризації політичної системи, зростання рівня конфліктності у відносинах між окремими соціальними групами, національними меншинами і релігійними громадами. Це, своєю чергою, зумовлює ескалацію насильства в суспільстві.

Задля досягнення своїх вузькокорпоративних цілей шляхом учинення актів диверсій, підпалів, посягань на життя відомих державних, політичних і громадських діячів, захоплення заручників сучасні екстремісти намагаються залаякати населення, створити в суспільстві атмосферу невпевненості, безвиході та страху. Використання екстремістами терористичних методів має на меті тиск і шантаж органів державної влади та їх посадових осіб із метою ухвалення рішень та встановлення контролю над найприбутковішими сферами економіки в інтересах екстремістських угруповань.

З огляду на це, їхня протиправна діяльність сполучається з транснаціональною організованою злочинністю. У сфері інтересів сучасних екстремістів опиняються наркобізнес, торгівля людьми, незаконний продаж зброї, вибухових і отруйних речовин. Активність екстремістських груп також виявляється у спробах заволодіти зброєю масового ураження та поширенні найманства. Залучаючи за допомогою терористичних актів населення, екстремісти прагнуть показати слабкість органів державної влади та їхню неспроможність адекватно реагувати і своєчасно нейтралізувати терористичні атаки.

У спробах легітимізувати своє існування перед світовою спільнотою екстремісти намагаються створити собі образи «революціонерів», «діячів національно-визвольної боротьби», «партизанів», «мучеників за віру», «в'язнів совісті», які хочуть позбутися соціальних утисків, розширити права певної національної меншини чи релігійної громади. Проте за такими ззовні привабливими лаштунками зазвичай приховуються бажання здобути владу, узяти участь у незаконному перерозподілі об'єктів власності або уникнути покарання за вчинені раніше тяжкі злочини.

Своїми діями, спрямованими на завдання шкоди інтересам суспільства і держави, екстремісти поглиблюють відцентрові, сепаратистські тенденції. Така діяльність, що супроводжується силовим захопленням адміністративних і державних споруд, створенням паралельних інститутів публічної влади, може перетворити окремі регіони держави на своєрідні злочинні анклавні, або «піратські республіки». На території таких квазі-державних утворень єдиним джерелом права зазвичай виступає сила зброї та насильство, монополією на яке володіють екстремістські угруповання.

Важливою ознакою екстремістських угруповань є їхній воєнізований характер діяльності. Історія показує, що соціально-економічні та суспільно-політичні катаклізми, які мали місце в низці країн світу після Другої світової війни, зумовили стрімке розгорнення діяльності екстремістських сил. Вони активно використовували терор та різні форми підпільної збройної боротьби як виправданий засіб досягнення політичних цілей. Під різноманітними іредентистськими й антикапіталістичними гаслами хвиля терору охопила в 1960–1980-х рр.

західноєвропейські країни. Так, баскські сепаратисти з угруповання «Еускаді та Аскагасуна» (ЕТА) під гаслом здобуття незалежності провінції Еускаді широко практикували політичні вбивства аж до 1990-х рр. Схожої тактики дотримувалися й бойовики з «Ірландської республіканської армії» (ІРА), які домагалися виходу Північної Ірландії зі складу Великої Британії. Активісти сепаратистської «Шотландської національно-визвольної армії» здійснювали розсилання бомб у поштових відправленнях, адресованих провідним британським політикам. Ультраліві екстремісти з «Червоних бригад» і «Фракції Червоної армії» (РАФ) протягом 1960–1990-х рр., проголошуючи необхідність повалення несправедливого, на їхню думку, капіталістичного ладу, тероризували політичну еліту Франції, Італії та ФРН захопленням заручників та організацією вибухів у найбільш людних місцях. Резонансним стало викрадення і вбивство в 1978 р. членами «Червоних бригад» італійського прем'єр-міністра та лідера Християнсько-демократичної партії А. Моро.

У цей самий час на Близькому Сході активну діяльність провадили різноманітні арабські терористичні угруповання. Проголошуючи ідеї національно-визвольної боротьби, вони розгорнули добре структуровану і розгалужену мережу таборів для підготовки бойовиків та терористів-смертників. У різних кутках світу екстремісти-камікадзе, які набули навичок терористичної діяльності в цих таборах, широко практикували повітряне піратство, захоплювали заручників, організували вибухи, що спричинювали значні жертви серед мирного населення. Особливо зухвалим стало захоплення і вбивство членами палестинського терористичного угруповання «Чорний вересень» ізраїльської команди спортсменів під час Мюнхенської олімпіади 1972 р. У наш час найбільш одіозними і скандально відомими у світі через цинізм та виняткову жорстокість скоєних злочинів стали міжнародні терористичні угруповання «Аль-Каїда» та «ІДІЛ», екстремістська організація Хізб ут-Тахрір.

Події останніх років переконаливо доводять, що використання протиправних, насильницьких методів політичної боротьби набуває характеру стійкої тенденції розвитку суспільно-політичних процесів і в низці пострадянських держав. Україна в цьому сенсі не стала винятком. Розбалансованість системи державного управління та суспільно-політичних відносин, нестабільність соціально-економічної ситуації, криза традиційної системи цінностей, невизначеність соціальної ролі та статусу переважної більшості населення активізували діяльність різноманітних екстремістських угруповань.

Ескалація політично мотивованого насильства переконаливо доводить, що деструктивний і руйнівний характер діяльності перетворив суб'єктів екстремізму на вагомий чинник дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні. Сьогодні діяльність проросійських бойовиків із визнаних Генеральною прокуратурою України терористичними організацій «ДНР» та «ЛНР» [див. 46] зумовила розгортання масштабних військових дій, що призводить до значних втрат серед мирного населення, особового складу Збройних сил України, правоохоронних і безпекових органів, виснажує економіку та завдає значної шкоди іміджу України на між-

родній арені. Це загрожує злагодженому функціонуванню владно-політичної системи, створює потенційну небезпеку для суверенітету і територіальної цілісності нашої держави.

Структура різноманітних екстремістських і терористичних спільнот зазвичай формується з двох відгалужень:

– *публічно-політичного*, учасники якого вповноважуються вести переговори з посадовими особами органів державної влади, виголошувати політичні заяви та декларації від імені свого угруповання;

– *воєнізованого (парамілітарного)*, представники якого беруть безпосередню участь у розробленні та реалізації силових заходів із дестабілізації суспільно-політичної ситуації.

На сьогодні вивчення політичного характеру діяльності екстремістських і терористичних спільнот знайшло своє відображення в науковій та публіцистичній літературі, а парамілітарні аспекти висвітлюються лише фрагментарно і поверхнево. В умовах гібридної війни перед науковцями-безпекознавцями постала проблема дослідження парамілітарних формувань в Україні. З огляду на специфіку їхньої діяльності, до цих формувань склалося неоднозначне і суперечливе ставлення. З одного боку, їхнє існування може бути джерелом соціальних конфліктів та одним із найвагоміших чинників ескалації суспільно-політичного напруження в державі, а з іншого – в умовах дезорганізації Збройних сил і правоохоронної системи ці формування, не маючи офіційного статусу і повноважень, можуть ставати інструментами захисту Батьківщини.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів до вивчення незаконних воєнізованих і збройних формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підходи до вивчення незаконних воєнізованих і збройних формувань визначаються автором статті на підставі аналізу наукової літератури, присвяченої дослідженню незаконних воєнізованих і збройних формувань.

У сучасному мінливому світі вияви екстремізму та тероризму стали довготривалим чинником ескалації загроз і викликів для політичної стабільності держав. Українська держава в цьому сенсі не стала винятком. Події, що відбуваються впродовж останніх трьох років на Сході України, доводять, що руйнівний характер цих виявів перетворив суб'єктів екстремізму і тероризму на вагомий чинник дестабілізації суспільно-політичної ситуації, який загрожує стабільному функціонуванню владно-політичної системи, створює потенційну небезпеку для суверенітету і територіальної цілісності нашої держави. Особливе занепокоєння викликає втягнення молодих людей до лав різноманітних екстремістських угруповань, які відкрито пропагують та відстоюють практику збройного насильства для досягнення своїх ефемерних цілей.

Стрімке поширення ідей політичного радикалізму в українському суспільстві, цинізм, жорстокість та значний суспільний резонанс злочинів, скоюваних екстремістськими і терористичними угрупованнями, доводять, що зазначені проблеми набувають особливої гостроти в сучасній Україні. Через це політичний екстремізм і тероризм є одними з найвагоміших викликів та загроз національній безпеці нашої держави.

В умовах ескалації суспільно-політичного напруженості, посилення екстремістських і терористичних

загроз та викликів національній безпеці України об'єктивно актуалізується значущість наукових праць, які розкривають сутність, ідейно-політичні характеристики екстремізму і тероризму, чинники та механізми їх ескалації. Зростання наукового і практичного інтересу до цієї проблематики має цілком об'єктивний характер, оскільки тенденції розвитку та поширення екстремістських ідей і терористичних практик, множинність форм і можливостей їх вияву в суспільному житті вимагають розроблення дієвих заходів та механізмів ефективної протидії цьому явищу з боку держави.

Наукові праці за цією проблематикою мають широко інформувати українське суспільство про специфіку цих викликів та загроз українській державності. Проте аналіз наукової літератури, попри очевидну реальність зазначених загроз для держави, засвідчує, що в українській науці дослідження феномену політичного екстремізму і тероризму має спорадичний, фрагментарний характер. Наявні наукові праці здебільшого присвячено висвітленню найбільш загальних сутнісних рис екстремізму і тероризму, без заглиблення в їхню вітчизняну специфіку. Недостатня вивченість цих феноменів, множинність та варіативність їх виявів у реальному житті суттєво ускладнюють розроблення технологій попередження і протидії цим явищам та впровадження їх у практику діяльності компетентних органів державної влади, що гарантують безпеку держави.

Відсутність комплексних наукових праць за цією проблематикою спричинює правову невизначеність політичного екстремізму, яка має місце сьогодні в українському законодавстві. Своєю чергою, це формує в суспільстві спотворене уявлення про особливості його маніфестації в суспільному житті та унеможливає його юридичну кваліфікацію. Поза увагою сучасних українських науковців фактично перебувають такі аспекти функціонування екстремістських і терористичних угруповань, як спроби насильницької зміни основ конституційного ладу та посягання на територіальну цілісність країни й на безпеку держави, пропаганда насильства, війни, винятковості або неповноцінності громадян залежно від їхнього соціального статусу, релігійних переконань, національної або мовної приналежності, вчинення актів вандалізму щодо державних символів та культових споруд, поширення інформації антидержавного, провокаційного змісту, що підриває авторитет і престиж України, органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Доволі незначною в загальному масиві наукових праць лишається питома вага досліджень, присвячених проблемам створення та функціонування не передбачених законами воєнізованих і збройних формувань, їхньої участі в масових заворушеннях, регіональних військових конфліктах, провокуванні силових зіткнень із правоохоронними органами тощо, хоча актуальність цієї проблематики у світлі подій, що відбуваються в Україні, не викликає сумнівів.

Стрімке поширення екстремістської й терористичної активності, ескалація політично мотивованого збройного насильства та різноманітних форм неконвенціональної політичної участі зумовлюють необхідність здійснення аналізу і висвітлення причин та спонукальних мотивів учинення злочинів, скоєних за безпосередньої участі

незаконних воєнізованих і збройних формувань. Особливої значущості в умовах, що склалися, набуває розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на профілактику, запобігання та протидію діяльності цих об'єднань.

У сучасній науковій літературі відзначається вкрай нестабільний характер виявів екстремізму і тероризму як форм суспільно небезпечної діяльності. Доводиться констатувати, що незаконні воєнізовані та збройні формування як різновид соціально-деструктивних і злочинних спільнот, незважаючи на їхній вагомий дестабілізаційний потенціал, і досі не стали повноцінним об'єктом наукових пошуків сучасних авторів. Через це, попри певну кількість наукових праць, присвячених дослідженню сутності не передбачених законами воєнізованих та збройних формувань, єдиної думки в науково-експертному середовищі щодо них не сформовано. Значною мірою це пояснюється недооцінюванням сучасними дослідниками потенційних і реальних можливостей цих об'єднань як інструменту дестабілізації суспільно-політичної ситуації в державі або її окремих регіонах.

Ознайомлення зі змістом багатьох наукових праць показує, що діяльність незаконних воєнізованих та збройних формувань зазвичай поверхнево висвітлюється в межах досліджень екстремістських і терористичних спільнот. Варто відзначити, що переважна більшість авторів схиляється виключно до описових методів дослідження цих формувань. Такий специфічний методологічний підхід фокусує увагу читача лише на загальновідомих кримінологічних характеристиках незаконних воєнізованих та збройних формувань, наведених у ст. 260 КК України, а тому не дозволяє повною мірою виявити їхні сутнісні риси й ознаки, зафіксувати специфіку діяльності в реальному житті. З огляду на організаційну спорідненість та ідейно-політичну налаштованість, об'єктивно постає потреба в адаптації наявних підходів щодо вивчення екстремістських і терористичних угруповань для комплексного дослідження не передбачених законами воєнізованих та збройних формувань.

Так, у межах *соціально-філософського та соціологічного підходів* діяльність незаконних воєнізованих та збройних формувань доцільно розглядати як аномативне явище або форму девіації, орієнтовану на свідоме порушення наявних соціальних норм, нормативів, принципів, правил поведінки тощо.

Починаючи з другої половини ХХ століття, соціальна зумовленість спільнот, діяльність яких суперечить установленим у суспільстві нормам і стандартам поведінки, стала предметом досліджень низки західно-європейських і американських науковців. Так, англійський дослідник Д. Уолш у своїх працях обґрунтував ідею про те, що соціальні відхилення є не властивістю певної дії, а виявом соціальної оцінки і застосування певних репресивних санкцій [див. 39]. Натомість Т. Селлін уважав девіантність вагомою підставою для виникнення делінквентної поведінки як такої, що може завдавати шкоди окремим індивідам та суспільству в цілому. Таку поведінку він пов'язував із конфліктами між культурними нормами, спричиненими проникненням носіїв певних культурних цінностей до іншої культурної системи [див. 39].

Надалі його ідеї були розвинені в концепції делінквенції А. Коена. Зазначений дослідник, вивчаючи вуличні злочинні угруповання, які склалися переважно з молоді, виявив наявні всередині цих об'єднань тенденції формування власних систем поглядів, цінностей, форм спілкування, норм поведінки і практик [див. 55]. У подальшому його ідеї стали науковою основою для обґрунтування концепції «нелегітимних можливостей» Р. Клаурда та Л. Оуліна [див. 39]. Ці науковці дійшли висновку, що виникнення і поширення делінквентної поведінки зумовлюються неможливістю досягнути цілей у законній, нормативно встановленій спосіб. Таким чином, поступово було визначено кримінологічно значущі характеристики соціальних спільнот, чия діяльність має ознаки протиправних діянь. Сформована цими науковцями методологія досліджень різноманітних злочинних угруповань згодом була доповнена й адаптована для вивчення радикально налаштованих рухів, екстремістських спільнот, терористичних груп та створюваних ними формувань, які мають виразні парамілітарні ознаки і використовують зброю для досягнення політичних цілей.

Серед найвагоміших чинників, які активізують діяльність досліджуваних об'єднань, є, безумовно, ексцеси у сфері етноконфесійних відносин та їх швидка політизація. Підвищена конфліктогенна природа і спрямованість незаконних воєнізованих та збройних формувань на насильницькі форми досягнення поставлених цілей актуалізують значущість наукових праць М. Вебера [12], Е. Геллнера [16], Е. Гідденса [17], Р. Дарендорфа [20], М. Дойча [21], Г. Зімеля [23], Л. Козера [25] та ін., у яких концептуалізується сутність соціального конфлікту, зокрема, його етнонаціональних форм, аналізуються причини його виникнення, розвитку та згасання, досліджується роль конфлікту в суспільних процесах тощо.

Осмислення в соціально-філософському контексті ціннісно-нормативної природи і форм вияву екстремізму, наявне в наукових працях Р. Афанасєвої [4], В. Бокарева [8], О. Вікулова [13], М. Максимова [33], О. Хоровинникова [52], І. Юркіна [54] та ін., із наведених вище причин значною мірою є актуальним і для вивчення незаконних воєнізованих та збройних формувань. Активізація діяльності різноманітних соціально-деструктивних угруповань (екстремістських, терористичних, воєнізованих, збройних тощо) пов'язується цими авторами з надмірними з морального і правового погляду способами життєдіяльності депривованих прошарків населення [4, с. 11]. Згадані дослідники наголошують на тому, що найбільш схильними до таких світоглядних і поведінкових аномалій є індивіди без фіксованого соціального й економічного статусу [52, с. 6].

Значний масив сучасних соціально-філософських праць присвячено дослідженню соціокультурних засад, особливостей культурно-екзистенціальної трансформації й етноконфесійної зумовленості різноманітних форм екстремістської та терористичної активності. У наукових доробках М. Безбородова [6], В. Гурського [18], В. Кулакова [29], Н. Кугузової [31], К. Оліфіренко [35], С. Плужнікова [37], Ю. Римаренка [40–41] та ін. проаналізовано механізми перетворення елементів окремих релігійних доктрин на компоненти ідейного обґрун-

тування екстремістської практики. Через відсутність повноцінних знань про цілі, сутність та призначення релігії довільне тлумачення релігійних догматів окремі особи виявляють нетерпимість та крайнощі у відстоюванні власного світогляду. Такі механізми формування і практичного втілення радикалістських політичних доктрин спостерігатимуться при розгляді сутності ідейно-політичного підґрунтя незаконних воєнізованих та збройних формувань в Україні.

Серед комплексних соціологічних досліджень, присвячених проблемам функціонування соціально-деструктивних спільнот, варто відзначити наукові праці Т. Боргоякової [9], Є. Кубякіна [28], Є. Куликова [30] та ін. З-поміж новітніх тенденцій розвитку цих об'єднань вищезгадані автори особливо відзначають вплив глобалізованого інформаційно-комунікативного середовища на процеси радикалізації свідомості депривованих прошарків населення, які згодом можуть стати соціальною базою для виникнення і поповнення лав незаконних воєнізованих та збройних формувань.

Культурологічний підхід до вивчення парамілітарних структур ґрунтується на субкультурних теоріях і концепціях, що випливають із гіпотези про фрагментацію культурного ядра. Представники цього підходу схильні розглядати такі спільноти як об'єднання, що мають власну світоглядну систему, сформований стиль маніфестації в реальному житті, систему вербальних і невербальних комунікацій. У центрі уваги науково-дослідницького інтересу культурологів перебувають знаково-символічні особливості маніфестації та інформаційно-семіотичне навантаження мотиваційної матриці діяльності не передбачених законами воєнізованих і збройних формувань.

Нечисленні праці представників культурологічного підходу до дослідження цього явища Л. Баєвої [5], Д. Гуськова [19], В. Котлярова [27] розкривають сутність антагонізмів між соціокультурними нормами окремих соціальних спільнот, що провокують зародження екстремізму та розвиток його парамілітарних форм.

Актуальними для дослідників є праці А. Іпполітової [24] та М. Жаковської [22], які на підставі аналізу символів, міфів, смислів, цінностей екстремізму розкривають семантичні й інформаційно-семіотичні особливості озброєних екстремістських угруповань. Ці науковці виявили механізми вироблення представниками екстремістських угруповань специфічної картини світу, що дає їм змогу визначити власних уявних «ворогів», на яких спрямовуватиметься агресія, забезпечити стійкі соціально-психологічні та структурно-функціональні зв'язки всередині власних спільнот.

Таким чином, об'єктом дослідження культурологів є проблеми формування світоглядних орієнтирів, стильових маніфестацій, систем кодифікації найбільш значущої інформації, комунікативних, вербальних і невербальних практик екстремістських течій, зокрема й тих, що мають ознаки парамілітарності.

Наявність сформованих світоглядних орієнтирів, стильових стратегій маніфестації, комунікативних і мовних практик сприяє посиленню згуртованості цього середовища, дозволяє ідентифікувати представників парамілітарних угруповань та конспірувати їхню протиправну діяльність. За таких умов поведінкова практика суб'єктів збройного екстремізму набуває ознак

ритуальності, де кожен учинок має певне символічне навантаження, що сприяє формуванню стратегії деструктивної поведінки їхніх представників.

У межах *правового підходу* увага акцентується насамперед на кримінологічних аспектах незаконних воєнізованих та збройних формувань, чия кримінально-правова сутність визначається дослідниками як об'єднання людей, що функціонують поза правовим полем. Діяльність таких формувань передбачає загрозу життю і здоров'ю громадян, може призвести до блокування діяльності установ державної влади та місцевого самоврядування, масових заворушень тощо.

Спроби осмислення кримінально-правової сутності не передбачених законами воєнізованих та збройних формувань наявні в наукових працях П. Агапова і А. Хлебушкіна [1], А. Аджиєва [2], Т. Бекботової [7], А. Вознюка [14], С. Гавриша [15], Ж. Оспанової [36], В. Робака [42–43], А. Савченка [45], І. Смирнова [48] та ін.

Сучасні дослідники-правознавці констатують, що не передбачені законом воєнізовані або збройні формування є окремим типом злочинних спільнот і посідають особливе місце в структурі групової та озброєної злочинності [45, с. 21]. І. Смирнов цілком обґрунтовано вважає, що суспільна небезпека діяльності цих формувань полягає в їхній здатності створювати негативні для суспільства наслідки. До них він зараховує адаптацію членів не передбачених законами воєнізованих і збройних формувань до соціуму через злочинну діяльність шляхом пристосування властивостей соціального середовища для цієї діяльності та негативні зміни основних сфер людського буття, що супроводжуються завданням шкоди політичним, економічним, управлінським, майновим інтересам людини, суспільства і держави [48, с. 35–36].

Також зазначені автори наголошують на тому, що злочинні дії незаконних воєнізованих та збройних формувань загрожують таким суспільно значущим цінностям, як громадська безпека і порядок, нормальна діяльність органів влади й управління, функціонування на належному рівні господарських об'єктів та недержавних формувань. Ці формування перешкоджають оптимальному розвитку інститутів державної влади, порушують стабільність у суспільстві, спричиняють значні людські жертви і завдають значної матеріальної шкоди [7, с. 3; 36]. Діяльність незаконних воєнізованих та збройних формувань, як показують результати наукових досліджень, призводить до виникнення паралельних нелегальних і владних структур, сприяє активізації сепаратистських тенденцій в окремих регіонах країни та розгортанню діяльності різноманітних екстремістських і терористичних угруповань [7, с. 3; 36]. Зазначені тези знаходять своє практичне підтвердження в подіях, які відбуваються сьогодні в непідконтрольних районах Донецької та Луганської областей.

З огляду на високий ступінь суспільної небезпеки не передбачених законами воєнізованих і збройних формувань, у сучасній правовій літературі чільне місце посідають проблеми визначення кримінологічних ознак та криміналізації діяльності цих структур. Так, П. Агапов та А. Хлебушкін у своєму дослідженні зазначають, що ці формування мають бути досить

стійкими, за своїми основними параметрами (кількістю учасників, озброєністю, підготовкою, дисципліною) схожими на військову частину і здатними до виконання бойових або інших завдань [1, с. 116]. Схожої думки дотримується й В. Робак, який вважає, що незаконні воєнізовані та збройні формування мають відповідати ознакам легально існуючих військових об'єднань, діяльність яких закріплена чинним законодавством, а створення цих формувань повинне суперечити положенням чинного законодавства, що визначає порядок створення, діяльності та підконтрольності легальних воєнізованих формувань [43, с. 60]. Деякі автори акцентують увагу на специфічних проблемах кримінальної відповідальності за організацію незаконних воєнізованих та збройних формувань або участі в них, таких як визначення кількісного складу, встановлення ознак воєнізованості та озброєності, відмежування цих формувань від інших суб'єктів організованої злочинності тощо [2, с. 3–4; 15, с. 38–42].

Сплеск сепаратизму і терористичної активності в східних регіонах України у 2014 р. та неготовність держави вчасно й ефективно протидіяти цим викликам національній безпеці спричинили ревізію наукових поглядів на сутність незаконних воєнізованих та збройних формувань. Сучасні дослідники, чийого погляду дотримується й автор цієї монографії, наголошують на амбівалентному характері діяльності цих структур. З одного боку, діяльність не передбачених законами воєнізованих та збройних формувань має явно злочинний характер, а з іншого – має місце формальна тимчасова або вимушена нерегульованість правового статусу добровольчих підрозділів, які перебувають поза юрисдикцією Збройних сил, правоохоронних та безпекових органів України [див. 14, с. 46].

Значний пласт наукових праць становлять дослідження, де діяльність незаконних воєнізованих та збройних формувань розглядається як компонент екстремістської та терористичної активності. Об'єктом злочинних посягань цих формувань є конституційний лад і суспільні цінності, що підлягають конституційному захисту. Серед притаманних їм кримінологічних характеристик виокремлюються використання насильства і методів кримінального терору, які передбачають акти диверсій, підпалів, погромів із метою залякування населення та чинення в такий спосіб впливу на процес ухвалення рішень органами державної влади й управління. Такі специфічні особливості взаємозв'язків суб'єктів екстремізму і тероризму з незаконними воєнізованими та збройними формуваннями знайшли своє відображення в дослідженнях В. Антипенка [3], Ю. Антоняна, Г. Белокурова, А. Боковікова [53], Ю. Марченка [34], О. Половко [38], Р. Тамаєва [49–50], В. Ткача [51] та ін.

Також останнім часом у науковій літературі актуальності набули питання, пов'язані з дослідженням форм і методів діяльності незаконних воєнізованих та збройних формувань, виробленням заходів щодо їхньої локалізації й нейтралізації. У межах цих праць аналізуються способи дій військових угруповань під час блокування діяльності та знешкодження незаконних воєнізованих і збройних формувань, визначаються шляхи упередження їхньої розвідувально-диверсійної діяльності тощо [див. 10–11; 26; 32; 47].

Висновки. Таким чином, специфічний перебіг суспільно-політичних процесів в Україні протягом останніх років свідчить, що неконвенціональні форми політичної участі набувають значного поширення серед окремих суб'єктів політики. Їхні орієнтації на недемократичні, силові сценарії приходу до влади і використання засобів збройного насильства доводять, що політичний екстремізм та тероризм сьогодні є вагомими загрозами національній безпеці Української держави. Значну роль у дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні відіграють не передбачені заканами воєнізовані та збройні формування.

Під терміном «незаконні воєнізовані та збройні формування», або «парамілітарні об'єднання», розуміємо широке коло недержавних структур, які мають організаційну структуру, дисципліну та систему субординації, що уподібнює їх до легальних військових формувань, провадять стройову, військову або фізичну підготовку, здійснюють навчання з володіння зброєю або в різний спосіб накопичують її, використовують формений військовий одяг та відповідні знаки розрізнення. Аналіз літератури засвідчив, що в сучасному науковому дискурсі переважають праці, присвячені кримінологічним характеристикам цих формувань і особливостям застосування до них норм кримінального законодавства.

З огляду на необхідність вироблення ефективних механізмів запобігання та протидії діяльності цих об'єднань, автор принципово обстоює доцільність застосування комплексного міждисциплінарного підходу. Це дозволить об'єктивно встановити і зафіксувати першопричини їх появи, тенденції розвитку й особливості маніфестації в суспільному житті, а також сприятиме розробленню і реалізації ефективних заходів щодо профілактики, локалізації та нейтралізації діяльності цих формувань задля неухильного дотримання прав та інтересів людини і громадянина в нашій державі.

Перспективами подальших досліджень є аналіз нормативних і організаційно-правових засад запобігання та протидії діяльності незаконних воєнізованих і збройних формувань в Україні.

Список використаних джерел

1. Агапов П. В. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: политико-правовой, криминологический и уголовно-правовой анализ / П. В. Агапов, А. Г. Хлебушкин. – М.: АНО «Юридические программы», 2005. – 136 с.
2. Аджиев А. Д. Организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем: уголовно-правовые аспекты противодействия: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Аджиев А. Д. – Краснодар, 2009. – 28 с.
3. Антипенко В. Ф. Антитеррористическая система государства: монография / В. Ф. Антипенко; Нац. авиац. ун-т, Ин-т междунар. отношений. – К.: Информационно-аналитическое агентство, 2009. – 419 с.
4. Афанасьева Р. М. Социокультурные условия противодействия экстремизму в молодежной среде (социально-философский анализ): автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Афанасьева Р. М. – М., 2007. – 22 с.
5. Баева Л. В. Молодежный экстремизм в условиях современного кризиса культуры / Л. В. Баева // 2000–2010 годы: эволюция и генезис структуры социально-политических отношений в России и за рубежом: монография: в 3 т. / под общ. ред. Д. П. Пискарёва. – М.: Авантитуд, 2010. – Т.2. – С.143–147.

6. Безбородов М. И. Профилактика религиозного экстремизма как важная составляющая сохранения мира и обеспечения безопасности [Электронный ресурс] / М. И. Безбородов // Официальный сайт ФГОУ ВПО «Петрозаводский государственный университет». – Режим доступа: www.petsru.ru/Chairs/Politology/bezborodov_publ_26.pdf.

7. Бекботова Т. А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика организации незаконного вооруженного формирования или участия в нем: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Бекботова Т. А. – М., 2011. – 26 с.

8. Бокарев В. А. Рост ксенофобии и экстремистских настроений как следствие усиливающейся пассионарности современной молодежи [Электронный ресурс] / В. А. Бокарев // Теория и практика общественного развития. – 2012. – №2. – Режим доступа: <http://www.teoria-practica.ru/~2-2012/sociology/bokarev.pdf>.

9. Боргоякова Т. В. О проявлениях экстремизма и радикализма в российской молодежной среде / Т. В. Боргоякова // Аналитический вестник. – 2007. – №4 (321). – С.43–56.

10. Варакута В. П. Анализ способов действий, которые используют воиновские уgrupования под час проведения специальных операций по знешкодженню незаконных збройних формувань [Электронный ресурс] / В. П. Варакута, І. С. Луговський // Збірник наукових праць Харківського університету повітряних сил. – 2013. – Вип.1. – С.190–190.

11. Варакута В. П. Заходи щодо посилення блокування та опорних пунктів як елементів системи оборони в умовах ведення оборонного бою проти незаконних збройних формувань [Электронный ресурс] / В. П. Варакута, А. В. Чухлатий, І. А. Пегакін // Честь і закон. – 2015. – №2. – С.15–22.

12. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер. – М.: Юрист, 1994. – 704 с.

13. Викулов А. К. Социокультурные предпосылки феномена возникновения политизированности в среде субкультурных социальных групп российской молодежи конца XX в. (на примере истории формирования Национал-Большевистской партии) [Электронный ресурс] / А. К. Викулов // Теория и практика общественного развития. – 2011. – №7. – Режим доступа: <http://www.teoria-practica.ru/~7-2011/sociology/vikulov.pdf>.

14. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань [Электронный ресурс] / А. А. Вознюк // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – №2. – С.40–49.

15. Гавриш С. Б. Проблема застосування кримінальної відповідальності за співучасть у воєнізованих або збройних формуваннях, терористичних групах та інших злочинних організаціях / С. Б. Гавриш // Новий кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25–26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. – К.-Х.: «Юрінком Інтер», 2002. – С.38–42.

16. Геллнер Э. Нации и национализм: [пер. с англ.] / Э. Геллнер; [под ред. И. И. Крупника]. – М.: Прогресс, 1991. – 320 с.

17. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.

18. Гурский В. В. Религиозный экстремизм как форма социальных отношений (на примере российского общества): автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Гурский В. В. – Челябинск, 2012. – 25 с.

19. Гуськов Д. В. Экстремизм в культуре / Д. В. Гуськов // Человек в мире культуры. – 2012. – №4. – С.13–19.

20. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // СОЦИС. – 1994. – №5. – С.142–147.

21. Дойч М. Разрешение конфликта. Конструктивные и деструктивные процессы / М. Дойч // Социально-политический журнал. – 1997. – №1. – С.202–212.

22. Жаковска М. Феномен национал-большевистского движения: идеологический, социальный и культурный аспекты / М. Жаковска // История и современность. – 2010. – №1. – С.202–222.

23. Зиммель Г. Избранное. Т.1. Философия культуры / Г. Зиммель. – М.: Юрист, 1996. – 671 с.

24. Ипполитова А. Г. Семантика национализма в культуре современной России: монография / А. Г. Ипполитова. – СПб.: «Нестор», 2006. – 172 с.

25. Козер Л. А. Функции социального конфликта / Л. А. Козер; [пер. с англ. О. Назаровой; под общ. ред. Л. Г. Ионина]. – М.: Дом интеллект. книги: Идея-пресс, 2000. – 295 с.

26. Колянда В. В. Нормативно-правові акти, які регламентують застосування військових формувань Національної гвардії України зі знешкодження противника (незаконних збройних формувань) у зоні збройного конфлікту [Електронний ресурс] / В. В. Колянда, В. П. Варакута, Г. А. Дробаха, І. С. Луговський // *Честь і закон*. – 2016. – №2. – С.53–57.
27. Котляров В. А. Протестный потенциал субкультуры современной российской молодежи: автореф. дисс. ... канд. соц. наук: спец. 22.00.06 «Социология культуры» / Котляров В. А. – Майкоп, 2012. – 24 с.
28. Кубякин Е. О. Молодежный экстремизм в условиях глобализации информационно-коммуникационной среды общественной жизни: автореф. дисс. ... д-ра соц. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Кубякин Е. О. – Краснодар, 2012. – 52 с.
29. Кулаков В. В. Религиозный фактор и национальная безопасность России (на материалах Южного Федерального округа): автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология, философия культуры» / Кулаков В. В. – М., 2006. – 24 с.
30. Куликов Е. М. Массовая культура как фактор формирования установок экстремизма в молодежной среде [Электронный ресурс] / Е. М. Куликов, Н. А. Куликова // *Теория и практика общественного развития*. – 2011. – №1–2. – Режим доступа: <http://dom-hors.ru/issue/spp/1–2011–1–2/kulikov, kulikova.pdf>.
31. Кутузова Н. А. Религиозный радикализм и альтернативные социальные проекты / Н. А. Кутузова // *Вестник Брєсцкага універсітєта*. – 2009. – №3 (38). – С.13–20. – (Серия гуманитарных і грамадських навук: філософія, історія, права, психологія, педагогіка).
32. Лавніченко О. В. Аналіз способів дій військових угруповань під час знешкодження незаконних збройних формувань [Електронний ресурс] / О. В. Лавніченко, В. П. Варакута, І. С. Луговський, О. В. Кривенко // *Честь і закон*. – 2013. – №1. – С.49–58.
33. Максимов М. А. Социально-философский анализ современных антисистемных движений: автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Максимов М. А. – М., 2009. – 25 с.
34. Марченко Ю. В. Антитеррористична діяльність як складова національної безпеки (політологічний аналіз): дис. ... канд. політ. наук: спец. 21.01.01 / Марченко Юрій Васильович. – К., 2005. – 175 с.
35. Олифиренко Е. П. Молодежный религиозный экстремизм в современной России и пути его преодоления (на материалах Северо-кавказского федерального округа): автореф. дисс. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» / Олифиренко Е. П. – Краснодар, 2012. – 27 с.
36. Оспанова Ж. К. Детерминанты создания и деятельности незаконных военизированных формирований / Ж. К. Оспанова // *Вопросы современной юриспруденции: сб. ст. по матер. XXIII междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2013. – Режим доступа: <https://sibac.info/conf/law/xxiii/32341>*.
37. Плужников Е. Н. Религиозный экстремизм в современной России: проблемы теоретической интерпретации политической практики: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» / Плужников Е. Н. – М., 2010. – 34 с.
38. Половко О. О. Особенности политического терроризма в современном обществе: дис. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.02 / Половко Олена Олексіївна. – К., 2005. – 189 с.
39. Решетников Ф. М. Социология преступности (Современные буржуазные теории): сб. ст. / Ф. М. Решетников, А. Б. Сахаров. – М., 1966. – 368 с.
40. Римаренко Ю. И. Буржуазный национализм и клерикализм / Ю. И. Римаренко. – К.: Политиздат Украины, 1986. – 140 с.
41. Римаренко Ю. И. Национальный розвій України: проблеми і перспективи / Ю. И. Римаренко. – К.: Юрінком, 1995. – 272 с.
42. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Робак В. А. – Київ, 2008. – 19 с.
43. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / Робак Володимир Анатолійович. – Харків, 2008. – 259 с.
44. Ростокінський А. В. Преступления экстремистской направленности как проявления субкультурных конфликтов молодежных объединений: уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дисс. ... д-ра юр. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Ростокінський А. В. – М., 2011. – 44 с.
45. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Савченко А. В. – К., 2007. – 39 с.
46. Самопроголошені республіки у Донецькій та Луганській областях кваліфіковано як терористичні організації [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&c=view&t=rec&id=138582.
47. Серватюк В. М. Структура незаконних збройних формувань та особливості їхньої тактики дій на південному сході України [Електронний ресурс] / В. М. Серватюк, М. М. Поліщук // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Військові та технічні науки*. – 2015. – №1. – С.131–146.
48. Смирнов И. О. Уголовно-правовая характеристика организации незаконного вооруженного формирования или участия в нем: дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.08 / Смирнов Илья Олегович – Сургут, 2014. – 176 с.
49. Тамаев Р. С. Уголовно-правовое и криминологическое обеспечение противодействия экстремизму: монография / Р. С. Тамаев. – 2-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 279 с. – (Серия «Научные издания для юристов»).
50. Тамаев Р. С. Экстремизм и национальная безопасность. Правовые проблемы / Р. С. Тамаев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2009. – 264 с.
51. Ткач В. Ф. Антитеррористична політика: світовий і національний контексти: монографія / В. Ф. Ткач. – К.: Ун-т «Україна», 2013. – 192 с.
52. Хоровинников А. А. Экстремизм как социальное явление (философский анализ): автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия по философским наукам» / Хоровинников А. А. – Саратов, 2007. – 28 с.
53. Этнорелигиозный терроризм / [Ю. М. Антонян, Г. И. Белокуров, А. К. Боковиков и др.]; под ред. Ю. М. Антоняна. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 318 с.
54. Юркин И. Н. Духовная культура противостояния социальному экстремизму в молодежной среде (философский анализ): автореф. дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Юркин И. Н. – М., 2011. – 34 с.
55. Cohen A. *Delinquent boys: The culture of the gang* / A. Cohen. – New York: Free Press, 1955. – 202 p.

References

1. Agapov P. V. Organizatsiya nezakonnogo vooruzhennogo formirovaniya ili uchastie v nem: politiko-pravovoy, kriminologicheskij i ugolovno-pravovoy analiz / P. V. Agapov, A. G. Hlebuskin. – M.: ANO «Yuridicheskie programmy», 2005. – 136 s.
2. Adzhiev A. D. Organizatsiya nezakonnogo vooruzhennogo formirovaniya ili uchastie v nem: ugolovno-pravovyye aspekty protivodeystviya: avtoref. diss. ... kand. jur. nauk: spets. 12.00.08 «Ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispolnitelnoe pravo» / Adzhiev A. D. – Krasnodar, 2009. – 28 s.
3. Antipenko V. F. Antiterroristicheskaya sistema gosudarstva: monografiya / V. F. Antipenko; Nats. aviats. un-t, In-t mezhdunar. otnosheniy. – K.: Informatsionno-analiticheskoe agentstvo, 2009. – 419 s.
4. Afanaseva R. M. Sotsiokulturnye usloviya protivodeystviya ekstremizmu v molodezhnoy srede (sotsialno-filosofskiy analiz): avtoref. diss. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.11 «Sotsialnaya filosofiya» / Afanaseva R. M. – M., 2007. – 22 s.
5. Baeva L. V. MolodYozhnyiy ekstremizm v usloviyah sovremennogo krizisa kul'tury / L. V. Baeva // 2000–2010 godyi: evolyutsiya i genezis strukturyi sotsialno-politicheskikh otnosheniy v Rossii i za rubezhom: monografiya: v 3 t. / pod obsch. red. D. P. Piskaryova. – M.: Aviantitul, 2010. – T.2. – S.143–147.
6. Bezborodov M. I. Profilaktika religioznogo ekstremizma kak vazhnaya sostavlyayuschaya sohraneniya mira i obespecheniya bezopasnosti [Elektronnyiy resurs] / M. I. Bezborodov // Ofitsialnyiy sayt FGOU VPO «Petrozavodskiy gosudarstvennyiy universitet». – Rezhim dostupa: www.petsru.ru/Chairs/Politology/bezborodov_publ_26.pdf.

7. Bekbotova T. A. Ugolovno-pravovaya i kriminologicheskaya karakteristika organizatsii nezakonnogo vooruzhennogo formirovaniya iluchastiya v nem: avtoref. diss. ... kand. yur. nauk: spets. 12.00.08 «Ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispolnitelnoe pravo» / Bekbotova T. A. – M., 2011. – 26 s.
8. Bokarev V. A. Rost ksenofobii i ekstremistskih nastroyeni kak sledstvie usilivayusheysya passionarnosti sovremennoy molodezhi [Elektronnyy resurs] / V. A. Bokarev // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. – 2012. – №2. – Rezhim dostupa: <http://www.teoria-practica.ru/~2012/sociology/bokarev.pdf>.
9. Borgoyakova T. V. O proyavleniyah ekstremizma i radikalizma v rossiyskoy molodezhnoy srede / T. V. Borgoyakova // Analiticheskiy vestnik. – 2007. – №4 (321). – S.43–56.
10. Varakuta V. P. Analiz sposobiv diy, yaki vikoristovuyut viyskovi ugrupovannya pid chas provedennya spetsialnih operatsiy po zneshkodzhennyu nezakonnih zbroynih formuvan [Elektronnyy resurs] / V. P. Varakuta, I. S. Lugovskiy // Zbirnik naukovih prats Harkivskogo universitetu povitryanih sil. – 2013. – Vip.1. – S.190–190.
11. Varakuta V. P. Zahodi schodo posilennya blokpostiv ta opornih punktiv yak elementiv sistemi oboroni v umovah vedeniya oboronnoho boyu proti nezakonnih zbroynih formuvan [Elektronnyy resurs] / V. P. Varakuta, A. V. Chuhlatiy, I. A. Pegahin // Chest i zakon. – 2015. – №2. – S.15–22.
12. Veber M. Izbrannoe. Obraz obshchestva / M. Veber. – M.: Yurist, 1994. – 704 s.
13. Vikulov A. K. Sotsiokulturnye predposylki fenomena vozniknoveniya politizirovannosti v srede subkulturnykh sotsialnykh grupp rossiyskoy molodezhi kontsa XX v. (na primere istorii formirovaniya Natsional-Bolshevistskoy partii) [Elektronnyy resurs] / A. K. Vikulov // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. – 2011. – №7. – Rezhim dostupa: <http://www.teoria-practica.ru/~7-2011/sociology/vikulov.pdf>.
14. Voznyuk A. A. Aktualni problemi kriminalno-pravovogo vplivu na uchasnivik ne peredbacheni zakonami Ukrainy voenizovanih abo zbroynih formuvan [Elektronnyy resurs] / A. A. Voznyuk // Yuridichniy chasopis Natsionalnoy akademiyi vnutrishnih sprav. – 2015. – №2. – S.40–49.
15. Gavrish S. B. Problema zastosuvannya kriminalnoy vidpovidalnosti za spivuchast u voenizovanih abo zbroynih formuvannya, teroristichnih grupah ta Inshih zlochinnih organizatsiyah / S. B. Gavrish // Noviy kriminalnyy kodeks Ukrainy: pitannya zastosuvannya i vivchennya: mater. mizhnar. nauk–prakt. konf. [Harkiv] 25–26 zhovt. 2001 r. / Redkol.: Stashis V. V. (golov. red.) ta in. – K.–H.: «Yurinkom Inter», 2002. – S.38–42.
16. Gellner E. Natsii i natsionalizm: [per. s angl.] / E. Gellner; [pod red. I. I. Krupnika]. – M.: Progress, 1991. – 320 s.
17. Giddens E. Sotsiologiya / E. Giddens. – M.: Editorial URSS, 1999. – 704 s.
18. Gurskiy V. V. Religioznyy ekstremizm kak forma sotsialnykh otnosheni (na primere rossiyskogo obshchestva): avtoref. diss. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.11 «Sotsialnaya filosofiya» / Gurskiy V. V. – Chelyabinsk, 2012. – 25 s.
19. Guskov D. V. Ekstremizm v kulture / D. V. Guskov // Chelovek v mire kultury. – 2012. – №4. – S.13–19.
20. Darendorf R. Elementy teorii sotsialnogo konflikta / R. Darendorf // SOTSIS. – 1994. – №5. – S.142–147.
21. Doych M. Razreshenie konflikta. Konstruktivnyye i destruktivnyye protsessy / M. Doych // Sotsialno-politicheskiy zhurnal. – 1997. – №1. – S.202–212.
22. Zhakovska M. Fenomen natsional-bolshevistskogo dvizheniya: ideologicheskii, sotsialnyy i kulturnyy aspekty / M. Zhakovska // Istoriya i sovremenost. – 2010. – №1. – S.202–222.
23. Zimmel G. Izbrannoe. T.1. Filosofiya kultury / G. Zimmel. – M.: Yurist, 1996. – 671 s.
24. Ippolitova A. G. Semantika natsionalizma v kulture sovremennoy Rossii: monografiya / A. G. Ippolitova. – SPb.: «Nestor», 2006. – 172 s.
25. Kozler L. A. Funktsii sotsialnogo konflikta / L. A. Kozler; [per. s angl. O. Nazarovoy; pod obsch. red. L. G. Ionina]. – M.: Dom intellekt. knigi: Ideya–press, 2000. – 295 s.
26. Kolyanda V. V. Normativno-pravovi akti, yaki reglamentuyut zastosuvannya viyskovih formuvan Natsionalnoy gardiyi Ukrainy zi zneshkodzhennya protivnika (nezakonnih zbroynih formuvan) u zoni zbroynogo konfliktu [Elektronnyy resurs] / V. V. Kolyanda, V. P. Varakuta, G. A. Drobaha, I. S. Lugovskiy // Chest i zakon. – 2016. – №2. – S.53–57.
27. Kotlyarov V. A. Protestnyy potentsial subkultury sovremennoy rossiyskoy molodezhi: avtoref. diss. ... kand. sots. nauk: spets. 22.00.06 «Sotsiologiya kultury» / Kotlyarov V. A. – Maykop, 2012. – 24 s.
28. Kubyakin E. O. Molodezhnyy ekstremizm v usloviyah globalizatsii informatsionno-kommunikatsionnoy sredy obshchestvennoy zhizni: avtoref. diss. ... d-ra sots. nauk: spets. 22.00.04 «Sotsialnaya struktura, sotsialnye instituty i protsessy» / Kubyakin E. O. – Krasnodar, 2012. – 52 s.
29. Kulakov V. V. Religioznyy faktor i natsionalnaya bezopasnost Rossii (na materialah Yuzhnogo Federalnogo okruga): avtoref. diss. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.13 «Religiovedenie, filosofskaya antropologiya, filosofiya kultury» / Kulakov V. V. – M., 2006. – 24 s.
30. Kulikov E. M. Massovaya kultura kak faktor formirovaniya ustanovok ekstremizma v molodezhnoy srede [Elektronnyy resurs] / E. M. Kulikov, N. A. Kulikova // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. – 2011. – №1–2. – Rezhim dostupa: http://dom-hors.ru/issue/spp/1-2011-1-2/kulikov_kulikova.pdf.
31. Kutuzova N. A. Religioznyy radikalizm i alternativnyye sotsialnye proekty / N. A. Kutuzova // Vesnik Brestskago universiteta. – 2009. – №3 (38). – S.13–20. – (Seriya gumanitarnih i gramadskih navuk: filosofiya, gistoryiya, prava, psihologiya, pedagogika).
32. Lavnichenko O. V. Analiz sposobiv diy viyskovih ugrupovan pid chas zneshkodzhennya nezakonnih zbroynih formuvan [Elektronnyy resurs] / O. V. Lavnichenko, V. P. Varakuta, I. S. Lugovskiy, O. V. Krivenko // Chest i zakon. – 2013. – №1. – S.49–58.
33. Maksimov M. A. Sotsialno-filosofskiy analiz sovremennykh antisistemnykh dvizheniy: avtoref. diss. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.11 «Sotsialnaya filosofiya» / Maksimov M. A. – M., 2009. – 25 s.
34. Marchenko Yu. V. Antiteroristichna diyalnist yak skladova natsionalnoy bezpeki (politologichniy analiz): dis. ... kand. polit. nauk: spets. 21.01.01 / Marchenko Yuriy Vasilovich. – K., 2005. – 175 s.
35. Olifirenko E. P. Molodezhnyy religioznyy ekstremizm v sovremennoy Rossii i puti ego preodoleniya (na materialah Severo-kavkazskogo federalnogo okruga): avtoref. diss. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politicheskie instituty, protsessy i tehnologii» / Olifirenko E. P. – Krasnodar, 2012. – 27 s.
36. Ospanova Zh. K. Determinanty sozdaniya i deyatelnosti nezakonnnykh voenizirovannykh formirovaniy / Zh. K. Ospanova // Voprosy sovremennoy yurisprudentsii: sb. st. po mater. XXIII mezhdunar. nauch.–prakt. konf. – Novosibirsk: SibAK, 2013. – Rezhim dostupa: <https://sibac.info/conf/law/xxiii/32341>.
37. Pluzhnikov E. N. Religioznyy ekstremizm v sovremennoy Rossii: problemy teoreticheskoy interpretatsii politicheskoy praktiki: avtoref. diss. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politicheskie instituty, protsessy i tehnologii» / Pluzhnikov E. N. – M., 2010. – 34 s.
38. Polovko O. O. Osoblivosti politicheskogo terorizmu v suchasnomu suspilstvi: dis. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 / Polovko Olena Oleksiyivna. – K., 2005. – 189 s.
39. Reshetnikov F. M. Sotsiologiya prestupnosti (Sovremennyye burzhuaznyye teorii): sb. st. / F. M. Reshetnikov, A. B. Saharov. – M., 1966. – 398 s.
40. Rimarenko Yu. I. Burzhuaznyy natsionalizm i klerikalizm / Yu. I. Rimarenko. – K.: Politizdat Ukrainy, 1986. – 140 s.
41. Rimarenko Yu. I. Natsionalnyy rozviiy Ukrainy: problemi i perspektivi / Yu. I. Rimarenko. – K.: Yurinkom, 1995. – 272 s.
42. Robak V. A. Kriminalna vidpovidalnist za stvorennya ne peredbacheni zakonom voenizovanih abo zbroynih formuvan: avtoref. dis. ... kand. yur. nauk: spets. 12.00.08 «Kriminalne pravo ta kriminologiya; kriminalno-vikonavche pravo» / Robak V. A. – Kiyiv, 2008. – 19 s.
43. Robak V. A. Kriminalna vidpovidalnist za stvorennya ne peredbacheni zakonom voenizovanih abo zbroynih formuvan: dis. ... kand. yur. nauk: 12.00.08 / Robak Volodimir Anatoliyovich. – Harkiv, 2008. – 259 s.
44. Rostokinskiy A. V. Prestupleniya ekstremistskoy napravlenosti kak proyavleniya subkulturnykh konfliktov molodezhnykh ob'edineniy: ugolovno-pravovyye i kriminologicheskie problemy: avtoref. diss. ... d-ra yur. nauk: spets. 12.00.08 «Ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispolnitelnoe pravo» / Rostokinskiy A. V. – M., 2011. – 44 s.
45. Savchenko A. V. Porivnyalnyi analiz kriminalnogo zakonodavstva Ukrainy ta federalnogo kriminalnogo zakonodavstva Spolucheni Shtativ Ameriki: avtoref. dis. ... dokt. yurid. nauk: spets. 12.00.08 «Kriminalne pravo ta kriminologiya; kriminalno-vikonavche pravo» / Savchenko A. V. – K., 2007. – 39 s.

46. Samoprogholsheni respubliki u Donetskii ta Luganskiy oblastyah kvalifikovano yak teroristichni organizatsiyi [Elektronniy resurs] // Ofitsiyinyi sayt Generalnoyi prokuraturi Ukraini. – Rezhim dostupu: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&c=view&t=rec&id=138582.

47. Servatyuk V. M. Struktura nezakonnih zbroynih formuvan ta osoblivosti Yihnoyi taktiki diy na pivdenному shodi Ukraini [Elektronniy resurs] / V. M. Servatyuk, M. M. Polischuk // Zbirnik naukovih prats Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prikordonnoyi sluzhbi Ukraini. Ser.: Vyskovi ta tehnični nauki. – 2015. – №1. – S.131–146.

48. Smirnov I. O. Ugolovno–pravovaya charakteristika organizatsii nezakonnoogo vooruzhennoogo formirovaniya ili uchastiya v nem: dis. ... kand. jur. nauk: spets. 12.00.08 / Smirnov Ilya Olegovich – Surgut, 2014. – 176 s.

49. Tamaev R. S. Ugolovno–pravovoe i kriminologicheskoe obespechenie protivodeystviya ekstremizmu: monografiya / R. S. Tamaev. – 2-e izd. – M.: YuNITI–DANA: Zakon i pravo, 2008. – 279 s. – (Seriya «Nauchnye izdaniya dlya yuristov»).

50. Tamaev R. S. Ekstremizm i natsionalnaya bezopasnost. Pravovyye problemy / R. S. Tamaev. – M.: YuNITI–DANA: Zakon i pravo, 2009. – 264 s.

51. Tkach V. F. Antiteroristichna politika: svitoviy i natsionalniy konteksti: monografiya / V. F. Tkach. – K.: Un–t «Ukrayina», 2013. – 192 s.

52. Horovinnikov A. A. Ekstremizm kak sotsialnoe yavlenie (filosofskiy analiz): avtoref. diss. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.11 «Sotsialnaya filosofiya po filosofskim naukam» / Horovinnikov A. A. – Saratov, 2007. – 28 s.

53. Etnoreligioznyiy terrorizm / [Yu. M. Antonyan, G. I. Belokurov, A. K. Bokovikov i dr.]; pod red. Yu. M. Antonyana. – M.: Aspekt Press, 2006. – 318 s.

54. Yurkin I. N. Duhovnaya kultura protivostoyaniya sotsialnomu ekstremizmu v molodezhnoy srede (filosofskiy analiz): avtoref. diss. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.11 «Sotsialnaya filosofiya» / Yurkin I. N. – M., 2011. – 34 s.

55. Cohen A. Delinquent boys: The culture of the gang / A. Cohen. – New York: Free Press, 1955. – 202 p.

Vasylchuk E. O., Doctor of Political Sciences, associate professor of Kyiv National University of Technology and Design (Ukraine, Kyiv), vasilchuk220384@gmail.com

The theoretical approaches to the study of illegal paramilitary and armed formations

The theoretical approaches to the study of illegal paramilitary and armed formations have been investigated. It is concluded that in modern scientific discourse prevails the works devoted to the criminological characteristics of these formations and the peculiarities of applying to them the norms of criminal legislation. Given the need to develop effective mechanisms to prevent and counteract the activities of these associations, the author strongly advocates the application of an integrated multidisciplinary approach. This will allow to objectively establish and fix the root causes of their appearance, development trends and peculiarities of the manifestation in public life, as well as to promote the development and implementation of effective measures to prevent, localize and neutralize the activities of these groups for the steady observance of the rights and interests of man and citizen in our state.

Keywords: illegal paramilitary and armed formations, extremism, terrorism, theoretical approaches.

* * *

УДК 623.8

Вонсович О. С., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, ПрАТ «Українсько–Польський вищий навчальний заклад «Центрально–Європейський університет» (Україна, Київ), sefinrof@ipnet.ua

АМЕРИКАНСЬКА ВІЙСЬКОВА БАЗА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Метою даної статті – є дослідження можливості наявності американської військової бази на території України в рамках будівництва Центру оперативного управління флотом ВМС України на військово–морській базі в Очакові. Під час написання статті, автором були використані наступні методи: аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція. Основні одержані висновки полягають в наступному: воєнні та стратегічні інтереси США у

будівництві Центру є достатньо амбіційними; вище політичне та військово керівництво України повинно вже зараз приймати відповідні рішення відносно того, що наша держава в повній мірі здатна самостійно будувати воєнні об'єкти, а також в рамках національної програми воєнного будівництва відстоювати свою територіальну цілісність; Україна продовжує розбудовувати свій власний воєнно–промисловий комплекс, в якому Центр оперативного управління флотом ВМС є одним із стратегічно важливих складових елементів, а тому повинен бути виключно українським.

Ключові слова: будівництво, військова база, національна безпека, обороноздатність, Військово–Морські Сили, Україна, Сполучені Штати Америки.

Основною проблемою, яку досліджує автор в даній статті, – є визначення майбутнього статусу Центру оперативного управління флотом ВМС України: чи це буде воєнний стратегічний об'єкт України, чи американська військова база. Такими, які раніше не були достатнім чином обгрунтовані, видаються наступні аспекти: аналіз статусу будівельних частин ВМС Сполучених Штатів Америки «Seebees», сучасна чисельна характеристика флоту України, аналіз інтересів США у цьому проекті, реакція Російської Федерації на будівництво цього об'єкту, можливі наслідки для України після будівництва Центру.

В статті автором були використані матеріали зарубіжних ЗМІ, а також офіційних сайтів будівельних частин ВМС Сполучених Штатів Америки, Військово–Морських Сил США, Військово–Морських Сил Збройних Сил України, що дозволило більш детально розібратись у специфіці досліджуваної проблематики.

Метою даної статті – є дослідження можливості наявності американської військової бази на території України в рамках будівництва Центру оперативного управління флотом ВМС України на військово–морській базі в Очакові.

Достатньо резонансною подією, яка викликала багато дискусій стало будівництво Центру оперативного управління флотом ВМС України на військово–морській базі в Очакові (Миколаївська область), яке почалось 25 липня 2017 р. Цей воєнний об'єкт призначений для управління українським флотом і повинен забезпечувати більш оперативне та адекватне прийняття критично важливих рішень в складних ситуаціях. Але головними питаннями було і залишається те, чому цей об'єкт будують будівельні частини ВМС Сполучених Штатів Америки («Seebees», United States Naval Construction Battalions) і чому до робіт не залучені вітчизняні інженерні війська, насамперед інженерно–будівельні батальйони? Для більш детального розуміння ситуації, автор пропонує розібратись у деталях.

Безпосереднім будівництвом займається Перший Військово–морський мобільний будівельний батальйон (Naval Mobile Construction Battalion ONE), призначенням якого є проведення загальних та обмежених повноцінних інженерних робіт в рамках воєнних операцій з метою забезпечення бойової підтримки служб, які забезпечують свободу дій для командувачів спільних, комбінованих, багатонаціональних та цивільно–військових підрозділів по всьому морсько–приморському та внутрішньому експлуатаційному середовищу [1]. Як ми бачимо, в цьому визначенні відсутнє слово «національних», що говорить про те, що в Очакові будується військовий об'єкт спільного призначення. За інформацією прес–служби ВМС США, морський операційний центр є одним з трьох проектів, який в даний час планується виконати будівельним батальйоном